

Učiteľ ako autorita, autorita ako učiteľ

Autor: Michal Slaninka

Abstract

A Teacher as an Authority, an Authority as a Teacher. – According to Heidegger and Patočka, article deals with problems of authority in education and in general. The differences between authority and authoritativeness. The role of the dialogue between teacher and his students.

Keywords: teacher, authority, dialogue, education, shape

Kľúčové slová: učiteľ, autorita, dialóg, výchova, tvar

Čím to je, že pokiaľ niekto vstúpi do miestnosti a začne hovoriť, cítime, že sme sa stretli s autoritou? Čím to je, že niekto, akokoľvek znalý vecí, na nás ako autorita nespôsobí? Čo je to, čo robí autoritu autoritou? To, čo ju charakterizuje, je kompetencia i moc. V tejto kompetencii a moci je istota a spoľahlivosť.¹ Čo však znamená kompetencia, tj. znalosť vecí i znalosť činnosti, v prípade učiteľa? K čomu má učiteľ-autorita moc?

K nášmu pobytu vždy patrí spolubytie s druhými. Vždy a neoddeliteľne sme spojení s druhými, vždy sme vo vzťahoch. A to nielen k ľuďom, vrátane seba, ale aj k okolitému svetu, k veciam, k prírode, k udalostiam. Sme v pradiave súvislosti, ktoré sa zbiehajú do jednoty v nás, tak ako aj v druhých. Prirodzený svet hovorí o tejto jednote. Stačí načúvať, by dodal Komenský (Palouš 1992). Svet je tak školou, prehovára o celku, o tom horizonte, ku ktorému sa zbiehajú súvislosti i naše intencie. Dobrý život vypovedá o tomto naladení na celok, život nenaplnený o jeho nedostatku. K tomuto vyladeniu však patrí výkon, stíšenie sa, sloboda k jeho načúvaniu. Nestačí len prijímať. Oslovenie v podobe bytostnej otázky vyzýva k účasti, naslúchanie k poslúchaniu, alebo ako by dodal Jaroslav Skála (1997), ber a dávaj. Z naslúchania, z toho, čo je *na* našom sluchu, to *počuté*, nás nenecháva ľahostajnými. Má dôsledky, niečo pre nás z toho vyplýva, niečo zostáva *po*.

Oslovenie patrí nám, my sme oslovení, my máme odpovedať sami zo seba, autenticky, nik iný. Poslušnosť tak nie je iba slepým plnením povinnosti, ale je postojom, ktorý práve vyplýva zo skúsenosti počúvania, vypočutia výzvy (Palouš 2008). Autorita je pôvodná, tvrdí Radim Palouš (2008). I svet ako celok, ako poukaz súvislostí a zmyslu, je v určitom smere autoritou. Učí nás k tomu, čo je dobré a skrz dôsledky varuje pred svojvôľou, bezvzťahovosťou a zneužitím moci. Naopak volá k jedinečnej a nezastupiteľnej účasti každého, a to účasti na zmysluplnom živote, na naplnení povolnosti existovať, tj. vyvstávať do priestoru zmyslu a starať sa o jeho hodnoty. Čo je cieľom výchovy, ako nie práve toto?

Naučiť žiaka počúvať, sprístupňovať vec samu. Toto sprístupňovanie prináša vzťah k nej založený na porozumení. Vec sama volá po rešpekte a úcte. Je však skrytá, ale zároveň

¹ Latinské *auctoritās* znamená, istotu, spoľahlivosť, záruku (Špaňár, Hrabovský: 1969).

prítomná. Nevyhnutnosť výchovy spočíva práve v učení sa tomuto vzťahu založenom na poznaní a teda porozumení. Učenie sa tomuto vzťahu neznamená naučiť žiaka nielen počúvať, tj. aby bol osloviteľný pre tajomstvo veci samej, prebúdzajú u neho pravdivý záujem a jeho bytosť, ale taktiež povzbudzovať ho a naučiť ho autentickej odpovedi. V nej tkvie nezastupiteľnosť a emancipácia nielen žiaka, ale každého z nás. V bytí samého sebou, v autentickej odpovedi na bytostné otázky. Nejde o to odpovedať zaujímavo, ukázať sa, dokazovať si, prekračovať hranice.

To je nesmierne málo. Ide o to odpovedať za seba a zo seba, tj. dať do rizika i svoj strach, do stávky i možnosť, že sa mýlim, odpovedať podľa toho, čo prežívam, zaujať postoj otvorenosti k veci, o ktorú ide. Vychovávateľ-autorita vie o všetkých troch aspektoch. Vie alebo tuší o svete, o celku, o koreňoch, z ktorých vychádza jedinečný tvar volaný k účasti na tomto svete, vie o potrebe priestoru slobody načúvania a odpovede,² priestoru dialógu, v ktorom sú žiak i učiteľ schopní vstúpiť do subjektívneho, blízkeho vzťahu, a vie o slobode potrebnej k tomu, aby žiak začul túto výzvu. Verí v prebúdzajúcu iskru záujmu žiaka, záujmu poznať a záujmu participovať na tomto svete autenticky, tj. vždy v celku spolubytia a pritom zo svojho vlastného prameňa, ako by dodal Patočka (1996).

Oslovenie v podobe tajomstva, zvedavosti či bytostnej otázky, načúvanie v podobe naladenia sa na vec samotnú, či odpoveď vo forme vzťahu či záväzku, to všetko je reč, preto je výchova starosťou o ňu. Ale reč je domom bytia, ako nás upomína Heidegger (2006). A dom je miestom „setkání“, „usebírání“, ohraničeným a teda chráneným priestorom a táto ohraničenosť slúži práve tomuto „usebírání“, gréckemu *legein*, práve okamihu „dať sa dokopy“, spočinúť, priestoru dialógu. I domov je ohraničeným miestom. Musí ním byť, pretože inak by na dieťa padal okolitý svet priamo, nebol by tu priestor na utvorenie vlastnej identity, ktorá sa deje skrz najbližšie, výlučné vzťahy. V procese individuácie dieťa rastie, nadobúda svoj jedinečný tvar, s ktorým následne vstupuje do sveta. Dom a domov majú k sebe blízko, dom je príležitosťou k tomu, aby v ňom vznikol domov. Domov je bytostným miestom, príležitosťou k utváraniu autentického tvaru, k tomu byť sám sebou.

Autorita vie o koreňoch, vie o priestore slobody a vie o tvorení tvaru. Autorita má tvar. Je pevný a táto pevnosť vyplýva z poznania už zmienených koreňov, základov,³ z poznania, ktoré vyplynulo z prežívania výzvy a autentickej odpovedi k nej. Vyplýva z pôvodnej otvorenosti, toho priestoru slobody, v ktorom sme schopní výzvu vnímať a urobiť krok dôvery v stretnutie so skutočnosťou, sme schopní slobodne odpovedať (Palouš 2008). Tvar vyplýva z pôvodnej otvorenosti, zo stretnutia s bytím a bytiu tak ostáva otvorený. Preto tvar nie je rigidný, nie je to stuhnuté presvedčenie obhajované a vydobývané mocou. To je rozdiel autority od autoritatívnosti. Autorita má tvar a o autentický tvar svojich žiakov sa stará. Budí žiakov k ich vlastnej bytosti, k vlastnej podstate, ako by dodal Patočka (1996). Autoritatívnosť vychádza z presadzovania vlastnej moci, vlastnej pravdy a z trestu či

² Tak ako napr. v rogersovskej či daseinsanalytickej psychoterapii sa tu uplatňuje princíp vyváženia. V praxi to znamená, že pokiaľ je klientov spôsob bytia prevažne v racionálnom myslení, terapeut chce poznať práve jeho emocionálnu stránku. A naopak, pokiaľ sa niekto stráca v emocionálnom prežívaní, podporuje sa u neho racionalita. Domnievame sa, že v prípade počúvania a odpovedania platí rovnaký princíp. Tam, kde u žiaka prevažuje schopnosť odpovedať a absentuje schopnosť načúvať, podporí sa práve táto ešte nevyvinutá schopnosť. A naopak, tam, kde žiak vie veľmi dobre načúvať a chápe zmysel vecí, ale z rôznych príčin má napr. strach odpovedať, podporí sa jeho odvaha a jeho jedinečnosť odpovede.

³ Vyučovanie predmetu potom nie je podanie množstva informácií o tej veci, ale je uvedením do jej bohatstva, do jej povahy a súvislostí, do jej bytia. Toto uvádza v záujem a následný dialóg, ktorý vec samu odkrýva.

odmietnutia ako dôsledku neuposlúchnutia. Autoritatívnosť tlačí do svojho tvaru, do toho, o ktorom si myslí, že je jediný a správny, do svojho obrazu a videnia sveta.

Pôvodná autorita naopak vie o potrebe dialógu a o vnútorných bojoch, bytostných otázkach, v ktorých sa žiak emancipuje a hľadá svoje miesto, svoj pravdivý vzťah *ku*. Autorita ako osobnosť, ktorá je verná sama sebe a táto vernosť vyplýva z prežitej skúsenosti niečoho veľmi podstatného, avšak ťažko opísateľného, sa stará o prebúdzanie osobnosti svojho žiaka. A to nie v zmysle pozdvihnutia sebavedomia, odlišnosti od druhých, pýchy. Učiteľ učí svet poznávať z neho samotného, odhaľuje doposiaľ nepočutú reč, odhaľuje v spoločnom partnerskom dialógu výzvu vecí samých, reč hodnôt. Tam sa ustanovuje nový vzťah, ktorý už nie je len sebaaprezentáciou, naplňovaní vlastných potrieb, ale stáva sa naladením na spoločnú hodnotu pri zachovaní vlastnej nenahraditeľnosti.

Vzťah medzi učiteľom a jeho žiakom je vždy jedinečný. Učiteľ-autorita má tú váhu, že je znalý vecí, že je znalý sveta. Tým oslovuje svojho žiaka, ktorý do sveta chce byť uvedený. A slobodne. Preto sa žiak k autorite upína a počúva ju. Pretože autorita ho uvádza do sveta s jeho jedinečnosťou, v dôveru s jeho sebarealizáciou, ale aj s vedomím pokory, ktorá vyplýva z porozumenia tomu, čo vzťahy obnášajú a pýtajú. Z porozumenia veci samej. Tak je autoritou i rodič, i partner, i manželka atď. Je to paradox, avšak tento vzťah je asymetrický, zároveň však hlboko partnerský. V tomto partnerstve cítiť skutočnú dôveru i radosť z možností svojho žiaka a ich naplňania ním. Tento vzťah povznáša, emancipuje a prebúdzá životodarnú dôveru v seba samého.

Autorita je verná svojmu tvaru a vie rozoznať tvar pevný a tvar zdanlivý, hraný. Nielen to. Má odstup. Táto vernosť pôvodnému tvaru a z nej vyplývajúci odstup znamená, že žiak učiteľa „neprevalcuje“. Že učiteľ „nenaskočí“ na žiakovu hru. Nevstúpi do vzájomného boja. Hraný tvar žiaka sa rozpozna ako hraný, zdanlivá pevnosť ako neistota, túžba sa ukázať, provokácia ako testovanie hraníc, či overovanie svojej skúsenosti s autoritami svojho života, či presadzovanie svojej moci a pod. Učiteľ by mal poznať vnútorný svet svojho žiaka, tj. to, čím žije, čo patrí k jeho veku, k jeho spôsobu premýšľania cítenia. Nielen poznať, ale mu aj rozumieť. Toto porozumenie totiž prináša tak potrebný odstup. Je to ako v prípade porozumenia svojmu problému v psychoterapii. To spôsobuje, že problém prestáva mať svoj fatálny vplyv. O toto porozumenie a aj vzájomnú sympatiu ide.

Igor Hnízdo⁴ vedel, že ide do rozvrátenej triedy, triedy, ktorá prekračuje hranice. A to totálne. A preto vstúpil vo vojenskom oblečení a s rákoskou v ruke. Práve preto, aby si uchoval autoritu, aby ho žiaci rešpektovali, počuli. Vedel, že potrebujú túto hranicu, aby im následne pomohol svojim vzorom, skrz výchovu sprístupnil hodnoty. Vzor je v tomto prípade prostriedkom k vedeniu, k výchove, k emancipácii žiaka k tomu, aby bol sám sebou. Je to proces od obdivu k partnerstvu a priateľstvu, v ktorom žiak nahliadne svojho učiteľa ako „obyčajného“ človeka, človeka s chybami aj prednosťami, človeka s trápením aj radosťami. Tento ideál, túžba po vedení, po spriaznenosti s človekom, ktorý niečo dokázal a oslovuje, to je príťažlivosť i veľké nebezpečenstvo výchovy i vzoru. Nebezpečenstvo manipulácie, klamstva a využívania. Práve preto, že autoritu v priebehu svojho života potrebujeme a hľadáme všetci. Nevieme, či si Igor Hnízdo nekompenzoval svoje nenaplnené túžby či nedostatok prirodzeného sebavedomia a pocitu svojho uplatnenia. Vieme však, že svoju úlohu

⁴ Postava z filmu Jana Svěráka *Obecná škola* (1991) – pozn. ed.

vzoru nezneužil, aj keď išiel do rizika neautenticity, nepovedal, že nebojoval na fronte. Toto priznanie mohlo stať jeho autoritu, stratu základnej dôvery k nemu.

Bytostný tvar, ktorý sme spomenuli, vyplýva práve z autentického prežitku sveta. Autorita je autentická a táto autenticita vyzýva k autenticite žiaka. Otvorenosť provokuje otváranie sa. A bytostné otázky, tvar, sa tvoria práve v tejto otvorenosti.

Vráťme sa však k otázkam, ktoré sme položili na začiatku. Čo tvorí autoritu autoritou? Osobne, keď som videl prof. Radima Palouša vstupovať do miestnosti a bol prítomný jeho prednáška, vyžarovala z neho autorita, znalosť, azda prísnosť, dôslednosť a láskavosť zároveň. Bolo v tom i moje vedomie faktov z jeho života a úcta k prežitému. Skúsenosť z kontaktu a prednášok s ním mi potvrdzuje, čo tvorí jeho autoritu. Prof. Radim Palouš vie o celku, vie o koreňoch a ich ukotvení v reči. Stojí za svojím presvedčením, je mu verný a je súčasne otvorený dialógu, v rešpekte a úcte k partnerovi.

Má pokoru k tomuto celku, z ktorého vychádza každý autentický tvar a má i rešpekt a úctu k svojim poslucháčom. Vie o potrebe tohto tvaru, aj o slobodnom priestore, o dialógu, v ktorom sa tento tvar ustanovuje do svojej autentickej podoby. Tvar je spojený vždy s celkom, je vyladením sa na vec samu, je vždy pôvodne vzťahom. Jedinečné Ja súčasne s Ty, s My. Prof. Radim Palouš o tom nielen vie, ale aj vychováva, odkrýva a oslovuje. Jeho oslovenie volá k znovuobjaveniu hodnoty vzťahu a jeho výchova je starosťou o slobodný dialóg, o vec samu, o sprítomňovanie celku, ktoré nás uvádza v ten podstatný autentický pohyb. Tento dialóg sa odohráva v otvorenosti a Radim Palouš do rizika vlastnej otvorenosti vstupuje. To pre mňa tvorí jeho autoritu.

SEZNAM LITERATURY

HEIDEGGER, M. *Básnický bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 2006.

PALOUŠ, R. *Komenského Boží svět*. Praha: SPN, 1992.

PALOUŠ, R. *K problematice autority*. Praha, přednáška na UK PedF, 6. 11. 2008.

PATOČKA, J. *Péče o duši I*. Praha: OIKOYMENH, 1996.

SKÁLA, J. *Lékařův maraton: Ber a dávej*. Praha: Argo, 1997.

ŠPAŇÁR, J.; HRABOVSKÝ, J. *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. Bratislava: SPN, 1969.

(Mgr. et Mgr. Michal Slaninka, poradenský psycholog, doktorand na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)